

הרב שרגא פייוויל פארעצקי

ראש ישיבה והבוחן

מלאכת זריעה בשבת

כתב המנחת חינוך בל"ט מלאכות דשבת במלאכת הזריעה אות ב' "דעל הזריעה חייב אף בלא השריש ונקלט כלל כגון שנתקלקל תיכף ע"י איזה סיבה או שתיכף הגביה מן הקרקע חייב על מעשה הזריעה, ול"ד לאפי' דקודם שנאפה א"ח כמבואר בש"ס התירו לרדותה קודם שתאפה כדי שלא יבא וכו', דהתם האפי' הוא המלאכה וחייב בשעת אפי' אבל הכא המלאכה היא הזריעה וחייב תיכף על הזריעה". במצוה רצ"ח האריך וביאר דבר זה, גם הביא ראי' שם דעל זריעה בשבת חייב תיכף "דאם נאמר דעיקר הזריעה היינו בהשרשה, א"כ אם זרע בשבת ונשרש אח"כ בחול לא יהיה חייב כמו אופה לעיל, א"כ אמאי מבואר במשנה הזורע חייב וכן בגמרא הנוטע והמבריך והמרכיב עיין בשבת פ' כ"ג, הא קמ"ל בר"ה ובפסחים פלוגתא, ח"א דלקליטה צריך למד יום וח"א י"ד יום, ור"י ס"ל ג"י בעינן, ואנן פסקינן י"ד לקליטה, עכ"מ המע"ש ונ"ר וש"ע סי' רצ"ד, א"כ היאך חייב משום זורע, דממ"נ אם זרע בחול וזמן דקליטה יהיה בשבת ודאי פטור אליבא דכ"ע, כמו כל המלאכות דמותר מבע"י אף שהמלאכה נעשית בשבת כמ"ש לעיל, ובודאי מיירי בזרע בשבת א"כ היאך חייב הא אינו נקלט הזריעה אליבא דכ"ע פחות מג"י, וא"כ נקלט בחול אמאי חייב, ועיין ר"ה דף י' ובפסחים נ"ה, א"כ נפל ד"ז דזורע ונוטע בבירא היאך משכחת לה דחייב הא נשרש בחול. עכ"צ דיש חילוק בשלמא מבשל או אופה, גמר האפיה או הבישול נקרא בשם אפיה או בישול, אבל קודם שנאפה לא נקרא בשם אפיה כלל אף דנתן לתוך התנור, אבל לשון זריעה חל תיכף כשמנפץ הזרע ע"ג קרקע הוי זורע אף דהוי כמאן דמנח בדיקולי וכו', אבל לשון זריעה שייך תיכף קודם שנקלט ע"כ חייב תיכף בשבת ויו"ט. א"כ לפ"ז אם לקט מן הארץ תיכף אחר הזריעה בודאי חייב דהרי נגמרה מלאכתו בזריעה לחוד וע"ז חייבה התורה, והוי כמו כותב ומוחק תיכף, או אפילו כותב ע"מ למחוק תיכף בודאי חייב, ה"נ חייב".

בהגהות הרש"ש על הגמרא דף ע"ג כתב: במשנה הזורע הן אף כ"ז שלא נשרש כמאן דשדי בכדא דמי עי' מנחות ס"ט, מ"מ כאן דע"י זריעתו עתה ישרש אח"כ חייב, כמו אופה וצולה דחייב אע"פ שנאפה ונצלה אח"כ מאליו, וע"ש סוף דף נ"ו ונ"ז. והנה אם לקט הזרע קודם שנשרש נראה

דפטור למפרע על מה שזרע כאן דלא נתקיימה מחשבתו, וד"ז יש ללמוד מבעיא דרבב"א בריש מכילתין דאם רודהו קודם שנאפה פטור וכו' משא"כ הכא היכא דלא נשרש עדיין לא נעשה כלום דכמאן דשדא בכדא דמי.

לפנינו שתי דעות מתנגדות בענין זריעה בשבת, לפי המח"ח אם רק זרע בשבת חייב תיכף משזרע אף אם ילקוט מן הארץ את הזריעה אחר שזרע, ולא הוה כמו אופה דלא נקרא בשם אפיה כלל עד שיאפה. אבל הרש"ש סובר דחייב על הזריעה רק אם ישרש אח"כ, אבל אם לקט הזרע קודם שנשרש פטור וכמו אופה. לדידי' אין שום חילוק בין מלאכת הזריעה למלאכת אפי' או צלי'. כדי ליישב קושיית המח"ח דא"כ איך חייב בזריעה בשבת הא לא יוכל להקלט בעודו שבת, ויהיה נקלט בחול ואמאי חייב, אבל גם בדין זה חולק הרש"ש עם המח"ח, וכותב בסוף הערתו שם: והנה בזרע משמע דחייב אף דההשרשה לא תהיה אלא בחול, עמש"כ בפ"ב דכלאים מ"ג, וכן הנוטע חייב אף דזמן קליטתו נמשכת, ע' בפ"ב דשביעית מ"ו. ומזה נ"ל דכן האופה בשבת עם תשיכה חייב אף דאין שהות שתגמר אפייתו בעוד יום. נמצא לדעתו דאם זרע או אופה בשבת אף דההשרשה לא תהיה עד אחר שבת וכן גמר האפי', מ"מ יהי' חייב, לפי"ז שפיר מיושבת קושי' המח"ח, ופשוט.

באופן החולקים בשני דינים, (הא) לפי המח"ח בזריעה חייב תיכף משזרע ואף אם אח"כ לקח את הזרע מן הארץ ודלא כבאפי' דאינו חייב אם ירדה את הפת קודם שתגמר להאפות, כי חיובו בא עם גמר אפייתו. אבל הרש"ש סובר דבזריעה כמו באפי' אינו חייב עד שישרש או יאפה. (הב) אם יתחיל מלאכת האיסור בשבת ויגמר בחול וכמו באפי', לפי המח"ח יהי' פטור, אבל לפי הרש"ש חייב. באמת אלו שני הדינים תלויים זה בזה, אם לא בסברא לכה"פ במציאות, כי אם לא יהי' חייב עבור התחלת מלאכת איסורו בשבת אף אם נגמר בחול, כפי הרש"ש, אז מוכרח שיפול דינו של המח"ח דחייב בזריעה רק על זריעתו אף אם לא ישרש.

עצם סברתו של המח"ח וטיב חילוקו בין זריעה לאפי', דבזריעה שם זריעה חל תיכף כשמנפץ הזרע ע"ג הקרקע, משא"כ באפי' דקודם שנאפה לא נקרא בשם אפי' כלל אינה מובנת וצריך להבין ההבדל ביניהם. אולי הביאור הוא, דבזריעה הרי חייב בכל שהוא וכדברי הרמב"ם פ"ח ה"ב מהלכות שבת, ולכן תיכף בהתחילו מלאכת הזריעה חייב, משא"כ באפי' הרי יש שיעור למעשה איסורו וצורת המלאכה עד שיקרמו פניה, עד גמר האפי', וראה רמב"ם ריש פ"ט ה"א מהלכות שבת: שיעור המחמם את המים כדי

לרחוץ בהן אבר קטן, ושיעור מבשל סממנין כדי שיהיו ראויין לדבר שמבשלין אותו, לכן מטיב מלאכת האפי' הוא שיגמר המלאכה, אבל הרש"ש כנראה סובר שאף שמלאכת הזריעה אין לה שיעור מסוים והיא בכל שהוא, מ"מ כל כמה שלא נשרש אין כאן אפילו התחלה למלאכת הזריעה אשר כרוכה וצמודה עם ההשרשה, וצורת מלאכת הזריעה אשר אסורה בשבת היא מזריעה והשרשה. היינו, שהדין של "הזורע כל שהוא חייב" הוא מה שנוגע לפעולתו הגשמית והיקף מעשהו בהזריעה, אבל מהות ועצמות מלאכת הזריעה לא תחול עד שתשרש.

בספר מגן אבות לרבי מרדכי בנעט בתחילתו כתב כהמח"ח וז"ל: ודע דזריעה דחייב אע"ג שאין עתיד שישרש בשבת, מכל מקום כאן שזורע אדעתא שישרש וממילא ישרש, הו"ל עכשיו זריעה הגורם השרשה וחיובא דזריעה ע"ש. עיין אגלי טל, זורע (ח). אבל לאמיתו של דבר, גם הרש"ש דייק לשונו: והנה אם לקט הזרע קודם שנשרש, נראה דפטור למפרע על מה שזרע כיון דלא נתקיימה מחשבתו. היינו, עיקר דינו הוא שבלקחתו וליקוטו של הזרע קודם שנשרש הוא עוקר למפרע מלאכת הזריעה שלו, אבל כשישרש, איסור וחיוב מלאכתו הותחלה עם הזריעה. אבל נראה זה כדוחק להעמיס כל מחלוקתם בתוך מסגרת מצומצמת זו.

על זריעה במים כתב שם במח"ח: כי אין דמיון כלל לקרוא זורע דל"ש זריעה כלל במים, א"כ על הזריעה בעצמה במים א"ח כלל, ואם זרע במים ולא צמח או שלקחה תיכף מן המים ודאי פטור וכו'. אבל השורה במים עד שצמח חייב על הצמיחה וכו', א"כ במים א"ח עד שצמח והו"ל כמו אפיה ע"ש. ממרוצת לשונו של הרמב"ם בפ"ח משבת ה"ב לכאורה לא משמע חידוש דין זה, וז"ל שם: הזורע כל שהוא חייב, הזומר את האילן כדי שיצמח הרי זה מעין זורע, אבל המשקה צמחין ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא, וכן השורה חיטין ושעורין וכיוצא בהן במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא. הרמב"ם הרכיב כאן כל אלו אופני זריעה, זורע ממש, זומר, משקה צמחין ואילנות וסיים "וכן השורה וכו' במים", ומשמע דגם השורה במים יש לו אותו הדין של שאר אופני זריעה ושיתחייב, לפי המח"ח, בתחילת זריעתו. יעוי"ה בלשונו של הרא"ם הובא בהגהות מיימוניות שם ושהוקבע להלכה בשו"ע או"ח של"ו ס"ק ד'. האומנם שלפי המח"ח וחידוש דינו בשורה במים יובן מה שצויין על סוף לשונו של הרמב"ם בהלכה זו, על שתי התיבות האחרונות "בכל שהוא", בהוצאת פרנקל, בשנויי נוסחאות שם: בכתה"י ובדפוס קדמון ליתא בכל שהוא. לפי המח"ח ולפמש"כ יובן זה, כי מאחר ששורה במים לא יתחייב עד שיצמח,

ובלשונו של המח"ח: והו"ל כמו אפיה, אז הרי כן יש באופן זריעה זו של שורה מים שיעור למהות מלאכת זריעה כזו ול"ש לומר "בכל שהוא" ע"ז.

המחבר בשו"ע או"ח, של"ו ס"ק י"א, מביא סופה של ההלכה הנ"ל, פ"ח משבת ה"ב, בזה"ל: השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא. בעל המגן אברהם, ומביאו שם גם בבאר היטב, הקשה ע"ז ומסיק דאינו חייב אלא בשורה זמן ארוך כמו חצי יום ולהכי נקט השורה, וכן מעשים בכל יום שנותנים חטים למים ומאכילין לבהמות ומ"מ צ"ע עכ"ל הב"ה בשם המ"א. בחיי אדם כלל י"א — הזורע, ב' כתב: השורה חטיטים ושאר זרעונים במים כדי שיתרככו ויצמיחו כדרך ששורין קיטניות קודם הזריעה, וכן השורה תבואה לעשות מהן (מאלצין) וידוע דכוונתו להצמיח חייב ואפי' בגרגור אחד, ונ"ל דתיכף משנתן למים חייב (ודלא כמ"א), אבל מותר לשרות תבואה לבהמתו דאין כוונתו רק להתרכך, וכן כל כיוצא בזה שאין כוונתו להצמיח כלל וגם לא יבוא לידי הצמחה [במשנה ברורה שם בהביאו לשון ח"א זה מסיים: דקודם שיצמיחו יאכלום הבהמות]. כנראה שהח"א כאן נוקט כבעל המנחת חינוך הנ"ל ומדגיש דכל עיקרו של חיוב זריעה במים הוא רק אם יביא לידי צמיחה, ולכן כתב שמותר לשרות תבואה לבהמתו מאחר שאין כוונתו להצמיח, וגם לא יבוא לידי צמיחה מאחר שהבהמות יאכלום קודם שיצמיחו. לזה גם המ"א מסכים ולכן כתב דאינו חייב אלא בשורה זמן ארוך, היינו דאז יבוא לידי צמיחה, וזהו שסיים: וכן מעשים בכל יום שנותנים חטים למים ומאכילין לבהמות. בשער הציון לבעל המ"ב כאן על דברי ח"א אלו כתב בזה"ל: ול"נ דאף המ"א מודה בזה וממעט רק אם נתן לכתחילה על זמן מועט דלא אפשר שיצמיח בזה הזמן, אבל אם נתן על זמן חצי יום [לדידיה דסובר דבזה הזמן יוכל להצמיח], אפילו אם נתן ביום השבת סמוך לחשיכה חייב דומיא דזורע בזה הזמן, והן הן הדברים שאמרנו. [בלשונו של הח"א שכתב "תיכף משנתן למים חייב", הוא כנראה כוון שכשיצמח יהיה חייב למפרע משעת נתינתו למים שאז הותחלה הזריעה. מעניין שהבאר היטב בהביאו את לשון המגן אברהם סיים בזה"ל: ומ"מ צ"ע עכ"ל ע"ש, בעוד שהמגן אברהם בעצמו שם בשו"ע או"ח הנ"ל סיים דבריו כזה: ומ"מ צ"ע מנ"ל להרמב"ם הא עכ"ל, ולבי תזי לי דכוון בזה להטיל ספק וצורך עיון בדברי הרמב"ם בנוגע עיקר חידוש הדין של זריעה ע"י שרייתו במים וכמש"כ לעיל].

אשר לעצם דעת הרמב"ם הנ"ל והבנת טיב דבריו, זה עתה ראיתי במור וקציעה או"ח סס"י ש"ך שהבנה אחרת לו בדברי הרמב"ם. וז"ל שם: ואולם מה שכתב הר"מ בפ"ח, שהביאו מהריט"ץ ונסתבך בו, נ"ל שאינו ענין לנדון

שלו. וכבר ביארתי דעתו ז"ל בהגהותי לחבור הר"מ שם, דר"ל ששורה אותם במים אחר זריעתם בקרקע. והוא דבר הלמד מענינו, יגיד עליו רעו, וברישא נסיב משקה צמחים, שכבר שורש בארץ גועם, דשייך בהו השקאה, והדר תני השורה כו' גרעיני תבואה שנזרעו ועדיין לא השרישו מחמת מניעת המטר. ומזלף עליהם מים הרבה כדי שישורו ויתרכו וישרישו ויצמחו מהר (בטרם יתקלקלו ויתרקבו או יאכלום עכברי דדברא), והיינו, נמי לישנא וכן השורה כו', דומיא דמשקה דלעיל דסמין ליה משמע. דלא כמ"ש בכ"מ שיצא לו לר"מ דבר זה מפרק דם חטאת, ולא היא. איברא התם איפכא משמע, אלא משום דהתם איירי בשריה בכלי (להכי לית בהו משום זריעה ולא משום לישה). וזה מוכרח עוד, דאל"כ אין כאן מקומו של דין זה אלא בסוף אותו פרק, דמייתי לה התם הר"מ ההיא דזרע פשתן, דנפקא ליה ודאי מסוגיא דפרק דם חטאת, אי איתא דהא נמי דכוותה, אלא ודאי ליתא, ע"כ לשונו שם עכ"ל. בהבנתו זו של המור וקציעה בדברי הרמב"ם, דהשורה במים ר"ל "ששורה אותם במים אחר זריעתם בקרקע", אפשר להבין יותר טוב לשונו של הרמב"ם הנ"ל והרכבתו של הדין דשורה במים עם שאר אופני זריעה, כי באופן של שורה במים כזה, גם המח"ת יודה שאסור מתחילת זריעתו, ודו"ק. הגם, דלכאורה צק"ע, הרי על אותם גרעיני התבואה שנזרעו ולא השרישו עדיין, כבר עבר על זריעתם הראשונה מאז באיסור מלאכת הזריעה, והכי שוב יעבור עתה כשמזלף מים עליהם עוד הפעם על מלאכת זריעה? אבל באמת כן הוא הדבר, הוא יעבור שתי פעמים על מלאכת זריעה זו. מצינו כזה בגמרא שבת, ע"ג א': הזורע והחורש, מכדי מכרב כרבו ברישא, ליתני חורש והדר ליתני זורע, תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר כרבי. בחידושי הר"ן: פי' שהיתה ארץ ישראל קשה, וחורשים והדר זורעים ואח"כ חורשים אותה לכסותה, ולהכי תנא לה להא לאשמעי' דאף על חרישה שני' חייבין עלי' [קרוב לזה פירש גם בחי' הריטב"א ניו יורק, תשכ"ז], הרי דחייב על החרישה השני' בא"י, אף שכבר חרש פעם אחת, וכנראה שגם אותה החרישה היתה לתועלת, ומ"מ חייב גם על החרישה השני' [הר"ן דייק בלשונו דאף על חרישה שני' חייבין עלי'].

מדי דברי בחרישה בארץ ישראל, דחורשים קודם הזריעה ופעם שני' אחר הזריעה, ולפירושו של הר"ן דחייב אף על החרישה השני', יש להבין טיב חיובו על החרישה הראשונה. לכאורה הרי בפעם זו אינו חורש לזריעה כי הרי יהי צריך לחרוש עוד פעם אחר הזריעה, ומדוע יהי חייב עלי', ושכן משמע מדברי הר"ן שחייב שתיים, על החרישה הראשונה ועל השני'. הנה בעל הפני יהושע, על גמרא שבת ע"ג, ב' בד"ה מכדי מכרב כרבו, כתב שם בא"ד בזה"ל: דלקושטא דמילתא לא חייב משום חורש אלא לזריעה ובמקום

שראוי לזריעה, אבל כשחורש במקום שאינו ראוי לזריעה, כגון בצונמא או שחרש שלא לצורך זריעה אלא לאשוויי גומות, אינו חייב משום חורש אלא משום בונה כדאמרינן בסמוך ע"ש. לפי"ד צריך שלא יהי' חייב על החרישה הראשונה, כי הרי אינו די בחרישה זו לזריעה.

בגוף דברי הפ"י שכתב: או שחרש שלא לצורך זריעה אלא לאשוויי גומות, אינו חייב משום חורש אלא משום בונה כדאמרינן בסמוך, הוא כוון לדברי הגמרא שם: אמר רב ששת היתה לו גבשושית ונטלה בבית חייב משום בונה בשדה חייב משום חורש, אמר רבא היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה, בשדה חייב משום חורש. רש"י בד"ה גומא וטממה, כתב: בעפר, היינו חורש, שהעפר שמילאה בו הוי רפוי וטוב לזריעה, והשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה. אולי רש"י מרמז בזה לדברי הפ"י כי החרישה צריכה להיות לצורך זריעה, ורק אז חייב משום חרישה, ולכן בבית רק משום בונה. [אחד מן התלמידים הקשה, א"כ מדוע לא נאמר במשנתנו, חורש על מנת לזרוע כמו בקורע ובמוחק, אבל זה פשוט, כוונתו של הפ"י היא: דכל עיקרה של חרישה היא רק לזריעה, ומבלעדה ל"ש שם חרישה, והוה רק עושה גומות. זריעה לחרישה לא הוה רק כתכלית ועל מנת, אלא חלק בעצם מלאכת החרישה, משא"כ בקורע ע"מ לתפור ומוחק ע"מ לכתוב.] אשר לשאלתינו מדוע יהי' חייב על החרישה הראשונה, לפי הפ"י, ושכן לכאורה משמע מרש"י, אה"נ הוא חייב רק על החרישה השני', ולא על הראשונה.

אבל לא כן דעת הר"ן אשר כתב בחידושו שם בד"ה היתה לו גבשושית וכו' בשדה חייב משום חורש, וז"ל: שהרבה פעמים אדם חורש שאין דעתו אלא להפך בעפר לתיקון השדה, ולא לזריעה, והילכך כל תיקון השדה חייב [נדפס חשיב] משום חורש ע"ש. נראה בעליל שהוא סובר שחרישה אינה צריכה להיות בדוקא לצורך זריעה. הר"ן לשיטתו, שפיר סובר דבחרישה בארץ ישראל יהי' חייב גם על הראשונה, לכן כתב בחידושו על דברי הגמרא, מכרב כרבי ברישא, דאף על חרישה שני' חייבין עליה וכנ"ל. לפי דברינו אלה מדוייק לשונו הזהב של רבינו משה, בהלכות שבת, פ"ח ה"א: החורש כל שהוא חייב וכו', וכן המשוה פני השדה כגון שהשפיל התל ורדדו, או מילא הגיא חייב משום חורש ושיעורו כל שהוא, וכן כל המשוה גומות שיעורו כלשהוא עכ"ל. לכאורה יש להבין מהי כוונת הוספת דין זה "כל המשוה גומות", ומובנה של סמיכותה להדינים הקודמים דהשפיל או מילא הגיא. לפי"ד, הרמב"ם מרמז בזה לדינו ודעתו של הר"ן דחרישה אינה כרוכה וצמודה בזריעה, וכי יש דין של "משוה גומות" אשר היא מלאכה של

חורש. גם לפי"ז אין שום חידוש מיוחד דבארץ ישראל חייב על שתי החרישות, על הראשונה וגם על השני'. לכן הרמב"ם לא כתב דין מיוחד על זה.

בני הצעיר, הנבון והשנון, כמר זאב טוביה שליט"א, העיר בגוף דברי הפ"י דלא משמע כמותו מסתימת לשון הברייתא המובאה בכמה מקומות בש"ס: רבי שמעון אומר גורר אדם מטה, כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשותו חריץ, כן מלשון הברייתא, שבת ע"ג ב': תנא החורש והתופר והחורץ כולן מלאכה אחת הן, והרי סתם חופר או חורץ, שלא לשם זריעה הוא עושה [ואולי הפ"י מדבר רק כשמכוון שלא לזריעה, אבל בסתמא חייב, אבל לא משמע כן מדבריו]. מלשון הרמב"ם משמע להדיא כדבריו ומשמעותו. בפ"א משבת ה"ה הוא מעתיק את דינו של ר"ש בזה"ל: כיצד גורר אדם מטה וכסא וספסל וכיוצא בהן בשבת ובלבד שלא יתכוין לחפור חריץ בקרקע בשעת גרירתו, הרי דקבע מלאכת החרישה רק בחפירת חריץ בקרקע. כן בפ"ז משבת ה"ב: אחד החורש או התופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה, שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע וענין אחד הוא עכ"ל. שוב הרמב"ם קובע "חרישה" בענין דחפירה בקרקע. לפי מש"כ לעיל הרמב"ם שפיר לשיטתו במ"ש בסמוך בפ"ח משבת ה"א: כל המשוה גומות שיעורו כלשהוא, ושזוהי קביעת מלאכת החרישה.

[כן העירני בני החו"ב הנ"ל. דהפ"י עוסק בענין הסוגיא שם דחייב או משום חורש או משום בונה, ולכן יכול להיות שהפ"י מכוון לומר דאם הוא חייב משום "בונה" אז דינו דבונה מפקיע את המלאכה מדין "חורש" דהן כסותרות זא"ז, אבל אם לא יהי' שייך "בונה", אז אולי גם להפ"י יהי' חייב משום חורש]. בסוגיא זו על קושיית הגמרא מכדי מכריב כריב ברישא, כתב בשפת אמת: יש להקשות דילמא להכי תני זורע ברישא לאשמעינן דאף כשתורש לאחר הזריעה ג"כ חייב, הגם שאינו מועיל כלל לגידול הפירות, דבלאו האי חרישה הי' צומח, מ"מ חייב דגם העושה גומא בעפר תיחות חייב משום חורש [כמ"ש התוס' לעיל ל"ט. ד"ה מפני, וכן לפמ"ש הפ"י שם ובביצה (ח.) דבעפר תיתוח ליכא אלא איסור דרבנן ע"ש, א"ש הכא דכיון דכבר נחרש הוי תיחות, משא"כ בא"י, דהוא קרקע קשה, ואפשר דגם לדעת התוס' בעפר תיחות לא הוי אלא תולדה דחורש, א"כ במתני' דהכא דתני במנין האבות ע"כ צ"ל דבא"י קאי] עכ"ל. דומים קצת דברינו לדבריו של הש"א, ודינו של "חורש אחר הזריעה", הוא קצת כמו החרישה הראשונה בא"י. אבל הפ"י, לפי הבנתו, שם (בשבת ל"ט, א'), הוא לשיטתו כאן בע"ג, ב' שאינו "חורש" אלא כשראוי לזריעה, מש"ה בעפר תיחות "שלא חזי נמי לחרישה" כמ"ש שם, אינו אלא מדרבנן.